

rûf'u fütüvvet ehli sûfiler arasında saymıştır. Fütüvvet ehlinin lâmetlerini ve falı olmak, karşılık beklemeden övmek ve istenmeden vermek şeklinde ifade eden Ma'rûf-i Kerhî tasavvufu, "Hakikatleri elde etmek ve halkın elindekilerden ümidi kesmektir" şeklinde tarif etmiştir. Ayrıca onun ilâhî aşktan ilk söz edenlerden olduğu nakledilir. Aşkın ancak Allah'ın lutfu olduğunu, kazanılan bir şey olmadığını söylemesini tasavvuf düşüncesi üzerinde ciddi etki yapmıştır.

Ma'rûf-i Kerhî hadis rivayetinde de bulunmuştur. Bekir b. Huneys, Rebî' b. Sabîh, Abdullah b. Mûsâ ve İbnü's-Semâk'tan hadis almış, kendisinden Halef b. Hişâm, Serî es-Sakatî, Zekeriyâ b. Yahyâ el-Mervezî, Yahyâ b. Ebû Tâlib rivayette bulunmuştur. İbnü'l-Cevzî onun rivayet ettiği yedi hadisin tahrircini yapmıştır.

İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü Ma'rûf el-Kerhî ve aḥbâruh* adıyla yirmi yedi bölümden oluşan bir eser kaleme almıştır. Tasavvufa ve sûfilere birçok eleştiri yöneltten İbnü'l-Cevzî'nin Ma'rûf'un faziletlerini anlatan böyle bir eser yazması, onun görüşlerini sürdüren İbn Teymiyye'nin Ma'rûf-i Kerhî'yi eleştirmemesine sebep olmuştur. Muhtemelen her ikisini de etkileyen Ahmed b. Hanbel'in onun hakkındaki olumlu tavrıdır.

Ma'rûf-i Kerhî'nin eser telif ettiği dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ona nisbet edilen *Fütûḥ-i Erba'în* isimli risâle İbrâhim Edhem Girdî tarafından tercüme edilip neşredilmiştir (İstanbul 1312). Kırk bölümden oluşan risâlede ilâhî aşk konusu ele alınmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 260; Ebû Tâlib el-Mekî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1310, I, 9; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 83-90; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 360-368; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 199-209; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), bk. İndeks; Hücverî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 212-213, 216; Ebû Ya'lâ, *Ṭabakâtü'l-Hanâbile* (nşr. M. Hâmid el-Fiki), Kahire 1371/1952, I, 382-389; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, II, 318-324; a.mlf., *Menâkıbü Ma'rûf el-Kerhî ve aḥbâruh* (nşr. Abdullah M. el-Cübûrî), Beyrut 1985; ayrıca bk. neşreden giriş, s. 9-28; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), Bursa 1984, s. 294, 349-354; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 255; Mevlânâ, *Mesnevî*, II, 71; İbn Halikân, *Vefeyât*, V, 231-233; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşad Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 61-62; VIII, 44; Zehebî, *el-İber*, I, 262; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 339-345; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), I, 463-465; İbnü'l-Mülâkkin, *Ṭabakâtü'l-evliya* (nşr. Nüreddin Şerîbe), Kahire 1406/1986, s. 280-285; Muhammed Pârsâ, *Risâle-i Kudsiyye* (trc. Necdet Tosun), İstanbul 1998, s. 28; İbn Tağrıberdî,

en-Nücümü'z-zâhire, II, 166-167; Câmî, *Nefehât*, s. 38-39; Şarânî, *eṭ-Ṭabakât*, I, 61-62; Münâvî, *el-Kevâkib* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye), I, 488-491; Cemâleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendî, nr. 281, vr. 90^b-94^b; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 360; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 4; Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293, s. 28-29; Mehmed Şükrî, *Silsilenâme*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdâyi Kitapları, nr. 1098, s. 7, 15, 17, 23, 29, 39, 56-57, 59; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 287-293, 299; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyuc*, Beyrut 1982, s. 386-390, 458, 467; Muhammed Celâl Şeref, *Dirâsât fi't-taşavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1984, s. 115-131; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dübnâle-i Cüstücü der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 113-114; Mustafa Kara, "Ma'ruf Kerhî ve Tasavvuf-Şia İlişkisi Üzerine", *Hareket*, sy. 16-17, İstanbul 1980, s. 3-14; Tahsin Yazıcı, "Mâruf Kerhî", *İA*, VII, 344-345; R. A. Nicholson - [R. W. J. Austin], "Ma'ruf al-Karkhî", *EP* (İng.), VI, 613-614.

REŞAT ÖNGÖREN

MA'RUF-İ KERHÎ KÜLLİYESİ

Bağdat'ta
Ma'rûf-i Kerhî'nin kabri etrafında
şekillenen külliye.

Bağdat'ta aynı adla anılan mahallede Eski Halife Mezarlığı içinde bulunmaktadır. Ma'rûf-i Kerhî 200 (815-16) yılında ölünce bugünkü türbesinin bulunduğu yere gömülmüş, daha sonra uzun bir zaman içinde etrafında külliye gelişmiştir. Kaynaklarda IX. yüzyılda çok sayıda ziyaretçisi olduğu belirtilen türbenin ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. 459'da (1067) tamir edildiği, 612'de (1215) Halife Nâsır-Lidînillâh tarafından yenilenip yanına bir cami eklendiği kaydedilir. 1086'da (1675) Osmanlılar'ın Bağdat valisi Abdurrahman Paşa, 1101'de

(1690) Ömer Paşa, 1310'da (1892-93) Hasan Paşa ve 1312'de (1894) II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilmiş ve birtakım ilâveler yapılmıştır. 1954'te külliye'nin zâviye, han ve misafirhane bölümleri yıkılarak yerleri mezarlık haline getirilmiştir. Külliye, 1967 ve 1974 yıllarında Irak Vakıflar Bakanlığı'nca yapılan restorasyon sırasında bugünkü şekliyle yeniden düzenlenmiş, cami-türbe kompleksi dışında özgün yapı özelliğini kaybetmiştir.

Günümüzde mezarlığın ortasında kalan külliye 500 metreyi aşan bir yolla ulaşılmaktadır. Külliye'nin ilk bölümünü yeni yapılan iki katlı, dikdörtgen planlı tekke hücreleriyle temizlik ve mutfak birimleri oluşturmaktadır. Alt katta iki taraflı sekiler üzerinde mezar sandukaları yer almaktadır. Bu bölümün devamındaki cami-türbe kompleksinin etrafı kalın duvarlarla çevrilmiştir. Cami ve türbeye kuzeyden yüksek sivri kemerli bir taçkapıyla girilmektedir. En dıştaki çinili âyet kitabesi 1974'te yenilenmiştir. Kemerin üstünde betondan bir saçak uzanmaktadır. İki kanatlı ahşap kapıyla kemer arasında bulunan altı satırlık kartuşlu çini kitâbede 1312 (1894) tarihiyle Sultan Abdülhamid'in adı ve tuğrası yer almaktadır. Kemerin çeviren silme tuğladan örülmüş, üçgen boşluklara kıvrık dallar ve araları na yazılar serpiştirilmiştir.

Ma'rûf-i Kerhî Camii kibleye göre dik düzenlenmiş dikdörtgen planlı bir yapıdır. Giriş bölümünün iki yanında minareye ve mahfile çıkılan merdivenler yer almaktadır. Harim mekânı yarım duvar ve kemerle iki sahna ayrılmıştır. Daha geniş olan batı bölümü ortada kubbe, kuzeyde

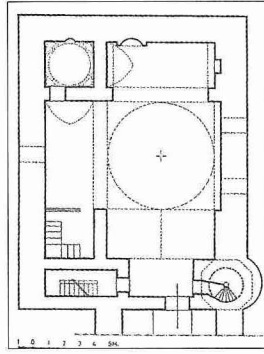

Ma'rûf-i Kerhî
Külliyesi -
Bağdat /
Irak

eyvan biçiminde bir sivri kemer, mihrap önünde ise beşik tonozla örtülmüştür. Doğudaki beşik tonozlu dar bölüm, kuzeyde Ma'rûf-i Kerhî'nin mezar odasına ulaşan dehlizin merdiven boşluğuna, güneyden türbe gövdesine açılmaktadır. Türbe sebebiyle harimin mekân bütünlüğü bozulmuş, mihrap ana eksen üzerinde olmasına rağmen kible cephesi düzensiz bir görünüm kazanmıştır. Tuğla örgülü mihrap nişi geometrik motiflerle süslenmiş bir kavsarayla sonuçlanmaktadır. Etrafı âyet yazılı geniş bir kitâbe kuşağı ile çevrilmiştir. Sanat özelliği olmayan ahşap minber son onarımda konulmuştur. Cami, batı duvarındaki zeminden kubbeye kadar yükselen kemer içinde, doğu duvarında giriş kapısı üzerinde ve kubbe kasnağında açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır. Orta mekânı örten ve pendentiflerle geçişi sağlanan kubbe duvar ve yarım pâyelere yaslanan kemerler üzerine oturtulmuştur. Kasnakta çinili, kubbe merkezinde kalem işi âyet kitabeleriyle 1312 (1894) tarihi mevcuttur. Kubbe dıştan miğfer biçiminde şekillendirilmiş, üzeri yeşil renkli desensiz çinilerle kaplanmıştır.

Caminin güneydoğu köşesinde yer alan Ma'rûf-i Kerhî Türbesi alttaki cenazelikte birlikte iki katlı olarak düzenlenmiştir. Küçük ölçekteki kare planlı türbe gövdesi tromplara yaslanan yüksek kasnaklı bir kubbeyle örtülmüştür. Bu kubbe de içten ve dıştan bitki süslemeli çinilerle kaplanmıştır. Kuşakta geniş bir âyet kitâbesi yer almaktadır. Türbenin kible duvarında bir mihrap nişi, batıda cami harimine açılan bir hâcet penceresi bulunmaktadır. Mekânın ortasına yerleştirilen Ma'rûf-i Kerhî'nin sandukası ahşaptan yapılmıştır ve üstünde metal bir şebeke mevcuttur. Cami - türbe kompleksinin mimarisin-

Ma'rûf-i Kerhî
Külliyesi'nin
planı

de taş ve tuğla malzeme kullanılmış, doğu duvar tekniğinde örülen alt yapı ile örtü sistemi içten ve dıştan harçla sıvanmıştır. Yapıda az sayıda pencere olmasına rağmen aydınlık ve ferah bir mekân etkisi vardır.

Caminin kuzeybatı köşesindeki tuğla minare Bağdat'ın en eski minareleri arasında yer almaktadır. Sekizgen kaide üzerinde yükselen silindirik gövdesi ve tipik şerefesiyle Selçuklu üslûbunu yansıtmaktadır. İki silme kuşak dışında gövde süslemesiz bırakılmıştır. Şerefenin altı, eşit aralıklarla dizilmiş iki değişik boyuttaki mukarnas dizisiyle donatılmıştır. Mukarnas dizisinin altında, hücrelerin genişliği oranında şekillendirilmiş rûmî ve palmetlerden oluşan ince işlemeli bitki kompozisyonları mevcuttur. Geniş panolardan biri 612 (1215) tarihini taşıyan kitâbelik şeklinde düzenlenmiştir. Düz tuğla örgülü petek ve şerefe korkuluğundaki çinili süsleme kuşakları ile dilimli ve yeşil çinili külâh minarenin uzaktan dikkati çeken unsurlarıdır. Eski fotoğraflarda Osmanlı döneminde külâhın çiçek motifli çinilerle kaplı olduğu görülmektedir.

Ma'rûf-i Kerhî Külliyesi'nin tamamı günümüze kadar gelmemiş olsa da Selçuklu döneminden kalan minaresi, Osmanlı mimarisinin üslûp ve belgelerini üzerinde taşıyan cami ve türbesiyle Bağdat'taki Türk mimari eserlerinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Kubbelerdeki çini kaplamalar mahallî geleneğin bir yansımasıdır. Tarihî kaynaklarda caminin türbeye sonradan eklendiği kaydedilirse de plan ve mimari özellikleri günümüze ulaşabilen bu iki yapının aynı anda tasarlandığı göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 55; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 319; İbn Tağriberdî, *Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1936, II, 166-167; F. Sarre – H. Herzfeld, *Archaeologische Reise im Euphrat und Tigris Gebiet*, Berlin 1911-20, II, 172; L. Massignon,

Mission en Mesopotamie, Le Caire 1912, s. 108; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Târîhu mesâcidi Bağdâd ve âşâruhâ*, Bağdad 1346, s. 120; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-'Irâk beyne'l-ihtilâleyn*, Bağdad 1935-41, V, 110-126; Beşir Fransis, *Bagdâd: Târîhuhâ ve âşâruhâ*, Bağdad 1959, s. 14; C. Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Ländern* (nşr. D. Henze), Graz 1968, II, 302; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâî, *Târîhu mesâcidi Bağdâdi'l-hadîse*, Bağdad 1977, s. 295; H. Halil Hammûdî, *ez-Zehârifü'l-cidâriyye fi âşâri Bağdâd*, Bağdad 1980, s. 58-59; Abdüsselâm Uluçam, *Irak'taki Türk Mimari Eserleri*, Ankara 1989, s. 27-30, 308-310; Mustafa Cevâd, "el-'İmârü'l-İslâmiye", *Sümer*, III, Bağdad 1949, s. 55; V. Strika, "Ma'rûf al-Karkhî Shrine", *Annali (The Islamic Architecture of Baghdad)*, Suppl., nr. 52, Annali vol. 47, Napoli 1987, s. 14-17.

ABDÜSSELÂM ULUÇAM

MA'RÛF er-RUSÂFÎ

(معروف الرصافي)

Ma'rûf b. Abdilganî Mahmûd er-Rusâfî
(1875-1945)

Iraklı şair ve edip.

Bağdat'ın güneyindeki Rusâfe semtinde doğdu. Babası Kerkük'te yerleşmiş olan Cebbâre aşiretine mensup bir jandarma, annesi Fâtıma bint Câsim, Şemmer kabilesine mensup Karagûl aşiretindedi. Rusâfî, Kur'an'ı ezberledikten sonra girdiği Bağdat Askerî Rüşdiyesi'nin dördüncü sınıfında kalınca buradan ayrılıp dönemin âlim ve ediplerinden Mahmûd Şükrî el-Âlûsî'den ders almaya başladı. Dinî ilimlerle Arap dili ve edebiyatı alanında Âlûsî'den başka Abbas el-Kasâb ve Kâsım el-Kaysî'nin yanında on üç yıl kadar süren bu özel tahsil devresinden sonra Bağdat'taki ilk ve orta dereceli okullarda öğretmenlik yapmaya başladı. Bir taraftan da yazdığı şiirleri Mısır'da özellikle *el-Mü'eyyed* gazetesiyle *el-Muktefat* dergisine gönderiyordu. Şekil ve muhteva bakımından beğenilen şiirleri sayesinde şöhreti Arap ülkelerine yayıldı. Meşrutiyet'in ardından *İkdam* gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey, gazetenin Arapça olarak çıkarmayı düşündüğü ekibinin yönetimi için Rusâfî'yi İstanbul'a davet etti. Ancak Rusâfî İstanbul'a gittiğinde projeden vazgeçilmiş olduğunu öğrendi. Buna rağmen bir süre İstanbul'da ikamet etti; bu müddet zarfında Otuzbir Mart Vak'ası'na şahit oldu. Ardından Selânik'e gitti, orada yaklaşık bir ay kadar kaldıktan sonra ülkesine dönerken Lübnan'a uğradı ve o zamana kadar yazdığı şiirlerini ihtiva eden divanını Beyrut'ta

Ma'rûf-i Kerhî Külliyesi'nin minare şerefesi altlığındaki inşa kitâbesi

